

LA INTRODUCCIÓ DEL CASTELLÀ COM A LLENGUA D'ENSENYAMENT

L'ús exclusiu del llatí com a llengua docent és un fet del tot general a les antigues escoles del món occidental. Tan arrelat, que ni tan solament als països protestants, on la llengua sàvia fou desterrada del culte religiós — mentre es mantenia als dominis catòlics, per a ésser-ne també exclosa en aquests temps postconciliars! —, no existí cap vacil·lació a mantenir-la com l'única apta per a l'ús científic i per a tots els graus docents. La seva substitució oficial per les llengües vulgars és a tot arreu un fet recent, que s'escau, al més aviat, al segle passat — i molt sovint a la darrera.

Una altra cosa cal dir, però, de l'ús real del llatí en les aules i en la vida escolar habitual. En aquest cercle, difícil d'explorar perquè, precisament pel fet d'ésser extraoficial i gairebé purament oral, és rar de trobar-ne testimoniatges escrits, les llengües vulgars feren molt dejorn una competència victoriosa a la llengua sàvia. En les primeres universitats o estudis generals d'Europa, de formació espontània, com les de París i Bolonya, l'ús del llatí responia, no solament a aquesta idea preconcebuda d'un llenguatge propi per als estudis i d'un altre o altres, simples llicències o abdicacions, per a la relació quotidiana a casa o al carrer, sinó també a una necessitat real: els estudiants hi acudien de tot arreu del món cristià, i l'ensenyament i fins la simple convivència es feien difícils sense un mitjà comú d'expressió.¹ Aquestes i d'altres universitats que mantingueren un prestigi general arreu del món cristià occidental continuaren per molts segles atraient homes de llengües vulgars diverses, per als quals era una comoditat de poder entendre — i de fer-s'hi entendre — un llenguatge internacional, après més o menys perfectament a llurs terres d'origen, quals-sevol que fossin aquestes. Així i tot, en aquests grans centres els estudiants es classificaren molt aviat en *nacions* o *llengües*, que de vegades,

1. Encara cal afegir el grau insuficient de fixació i l'extrema multiplicitat dels romanços vulgars als segles XI i XII. D'aquests infinits dialectes parlats, només uns pocs atenyeren categoria literària als segles següents.

com a Bolonya, esdevingueren la base de tota l'organització universitària, i aquest fet demostra que mai no passava desapercebuda la veritat de les llengües nadiues que els agrupava naturalment. De tota manera és sabut que, a comptar del segle XIII, les universitats es multiplicaren i que fou general l'aspiració dels prínceps de posseir almenys un centre d'aquesta categoria dins llurs dominis; precisament amb el propòsit d'excusar llurs súbdits d'haver d'acudir en aquells centres universals per obtenir graus superiors reservats per l'Església a les escoles per ella privilegiades. Aquest propòsit no s'aconseguí de fet sinó en part, puix que molts estudiants continuaren emigrant a llocs d'estudi d'anomenada universal; però, altrament, als estudis nous no hi concorregueren sinó els subjectes del reialme on radicaven. En fundar Jaume II el nostre Estudi General de Lleida, el 1300, hom no veié prou clarament aquesta modesta missió que de fet tenia, de retenir o disminuir el corrent emigratori dels estudiants, i en establir el torn entre les diverses nacions per a l'elecció de Rector de l'Estudi, hom preveié ambiciosament la concurrència de gents d'arreu del món cristià, sense exclusió dels polonesos o dels britànics.² Els fets foren, és clar, molt diferents, llevat d' excepcions, i quan veiem funcionar normalment aquest torn d'elecció, només hi figuren alternativament els catalans i els aragonesos; més endavant, i no sense rompre una dura resistència, hi entraren els valencians.³ De tota manera, la pluralitat de nacions i de llengües vulgars dels dominis dels nostres reis féu que l'Estudi de Lleida fos concorregut per estudiants que parlaven dues llengües diferents: el català i l'aragonès. Manquem de dades concretes per a aclarir el reflex que això pogué tenir en la vida escolar, però no és aventurat d'imaginar que el català predominà decididament en el terreny privat.⁴ Qui sap si aquesta pluralitat de llengües no enfortí la posició del llatí dins les aules. De tota manera, la creació de l'Estudi General d'Osca, el 1461,⁵ en atreure

2. Ben segura, no tenim notícia de cap mestre o estudiant estranger al nostre estudi medieval, llevat dels lectors que Jaume II hi portà del migdia de França, com mestre Jaubert de Besiers; però no sembla massa aventurat de pensar que, ja com a mestre, ja com a deixeble, alguna relació degué tenir amb l'Estudi aquell *Johannes de Aviniona nationis anglicorum*, que signava a la ciutat de Lleida una còpia del *Breviari d'Amor*, dins el segle XIV (vegeu DOMÍNGUEZ BORDONA, *Ms. españolas y portuguesas en Leningrado*, «Revista de la Biblioteca, Archivo y Museo [del Ayuntamiento de Madrid]», VII (1930), 58-74, apud MILLARES, *Algunas notas bibliográficas...* «Anuario de la Universidad, de Madrid: Letras», IV (1935), 109. També eren segurament estrangers Pere Reuson i Joan de Prússia, mestres en arts detinguts a Perpinyà, quan el 1381 venien a Lleida «pro legendo inibi et docendo artes gramaticales et logicales» (RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, II).

3. J. GAYA I MASSOT, *Los valencianos en el Estudio General de Lérida*, ACCV, 1950.

4. Catalanes són les paraules escadusseres que surten als documents en boca d'estudiants, com aquelles *brames* a què eren afeccionats.

5. El privilegi per a la creació d'aquest estudi fou atorgat per Pere III el 1354, però tot seguit d'obert pels jurats de la ciutat, fracassà, sembla que per pobresa de recursos, i deixà de funcionar del tot fins que Joan II el restaurà i obtingué la confirmació

els estudiants aragonesos — llevat, ben segur, dels més propers a Lleida, ja de parla nadiua catalana —, eliminà tota dificultat que hi pogués haver, i el nostre estudi, com els altres que s'anaren creant a Catalunya més endavant, fou exclusivament de clientela catalana.

Una altra circumstància degué ajudar a l'avanç del llenguatge vulgar dins els nostres estudis. Gairebé tots aquests centres, començant pel de Lleida, foren de règim municipal, és a dir, administrats i dirigits, si no íntegrament sostinguts, per la ciutat on radicaven.⁶ Les administracions municipals foren les primeres — almenys a Catalunya — que adoptaren generalment el vulgar en llurs escrivanies. Fins i tot deixant de banda l'Església, el predomini o el monopoli del llatí fou mantingut tossudament per la Cancelleria reial, la fe notarial i les corts judicials, mentre que els acords i els ordinaments de ciutats i viles s'escrivien ja constantment en català, que començà a ésser-hi usat, al més tard, el segle XIV. Com que de fet la secretaria o escrivania dels nostres estudis i la de les respectives ciutats, almenys fins ben entrada l'Edat moderna, foren una sola cosa, aquesta circumstància hagué de pesar a favor del predomini del català en tota l'esfera administrativa; i això ja no és tot just el domini colloquial entre estudiants, sinó precisament un ús escrit. La nombrosa documentació que hom produeix, referent als estudis, a les escrivanies municipals, és redactada en català, i el llatí és reservat per als documents solemnes i públics, i encara no sempre, com podem veure en les darreres ordinacions de l'Estudi de Girona (1685), escrites en vulgar.

Malauradament manquen dades concretes per als temps medievals sobre la veritable situació de la llengua sàvia i la vulgar en l'ús a les nostres aules. En aquest temps és segur que els textos i els comentaris magistrals es feien rigorosament en llatí. Res no vol dir en contra d'això el fet que un lector o catedràtic de Lleida, mestre Jacme d'Agramunt, escrivís en català, el 1348, el seu *Regiment de preservació a epidèmia o mortalitat*, que no es tracta d'una obra escolar, sinó d'un opuscle adreçat als paers o magistrats municipals de la ciutat de Lleida. De temps posteriors, però, sabem quelcom que ens pinta un quadre força canviat, com veurem.

Posseïm dades curioses referents al segle XVI, de Salamanca, la famosa

pontificia indispensable (vegeu en R. DEL ARCO, *Memorias de la Universidad de Huesca*; i RUBIÓ i LLUCH, *Documents...* II, docs. 120, 122 i 128, on es veu que el 1358 l'Estudi era ja totalment extint). També el de Lleida tingué una breu suspensió o interrupció en començar, però des del 1310 la seva vida restà assegurada.

6. Així Lleida, Perpinyà, Barcelona, Girona i Vic. Tarragona depenia de l'Arquebisbe, Tortosa i Solsona foren de l'Orde de Sant Domènec. En altres terres de llengua catalana els estudis de València i Mallorca foren també del tipus municipal. Però Gandia i Oriola foren fundacions religioses, de la Companyia i dels Dominicans, respectivament.

universitat castellana, que ens demostren els esforços que els seus dirigents feien, debades, per mantenir-hi el domini del llatí.⁷ Els qui s'adrecen a la Universitat en questa de gràcies i d'almoines, rarament entren altra llengua que el castellà, tot i ésser això expressament interdit. Només compleixen aquesta obligació, i sense lluir-s'hi gens, els estudiants irlandesos que s'hi acollien en gran nombre. Fins dins el «Colegio Trilingüe», consagrat precisament al conreu de les llengües sàvies, són inútils els càstigs i les inspeccions severes dels rectors per a mantenir-hi l'ús familiar del llatí; les declaracions dels testimonis ens diuen com els primers a mancar-hi són els mestres i directores! Les multes als infractors es paguen com un impost i tenen la mateixa eficàcia que el clàssic «ase» dels nostres internats religiosos.

No hem trobat dades semblants de Catalunya en els estatuts de col·legis universitaris o d'altres que coneixem;⁸ res no hi és dit de la llengua a emprar pels escolars, bé que solen ésser redactats en llatí; així i tot, els mots vulgars que hi apareixen en parlar de l'ordinament de la vida quotidiana ens fan sospitar quina és la veritat. Les ordinations de l'Estudi de Girona i les del de Tarragona, és veritat que interdeixen de parlar català a les aules de gramàtica, tot prescrivint la traducció de llatí a català i el tema de català a llatí. Aquesta prohibició, afectava les altres aules? Un document lleidatà — al qual haurem de referir-nos després, a propòsit d'un altre problema lingüístic — no deixa dubte que al segle XVII, també a l'aula de gramàtica, el català hi era habitual. Aquelles prohibicions devien respondre més a un *pio desiderio* que no a una realitat. Tot plegat, no és aventurat de creure que al segle XVII el català havia entrat a totes les aules; i la «ruralització» progressiva dels nostres centres universitaris, que ja eren innumbrables en aquest segle, no feia sinó afavorir aquest procés, com l'actual «massificació» fa baixar els nivells d'exigència dels actuals centres docents.

Però ara sorgeix un problema nou i ja no universal, sinó propi de la nostra terra. Al costat, o millor enfront, del català apareix una altra llengua vulgar, la castellana, que aviat, sota la influència del provincialisme creixent, és tinguda per més distingida i més pròpia per als temes elevats, que no pas la catalana. De les circumstàncies de la topada i dels agents importadors de la nova «llengua culta» ens en parla aquell curiós document lleidatà a què abans alludíem.

7. P. U. GONZÁLEZ DE LA CALLE, *Latín y romance*, «Varia» (Madrid 1916); Id., *Latín universitario*, «Homenaje a Menéndez Pidal», I (Madrid 1925), 795.

8. Ens referim especialment als del Col·legi de Santa Maria o de Domènec Ponç, de Lleida, i les seves reformacions; i als del Col·legi de Ramon Querol o de Sobre Porta, de Girona, tots inèdits.

Diguem, però, ara, uns mots sobre el paper general dels ordes religiosos, i especialment dels jesuïtes, en la vida de les universitats. Els ordes, per llur règim centralitzat en províncies, que tenien generalment uns límits més vastos que els de Catalunya o del seu domini lingüístic, representaven un element de barreja, i per tant d'uniformització. Tan aviat com una de les llengües natives de llurs membres fou tinguda com a preferida i superior a una altra, el bescanvi sovintejat de religiosos entre els diferents convents hagué d'afavorir la difusió de la llengua privilegiada. Els frares, especialment dominicans i franciscans, intervingien corporativament en les universitats, on sovint eren lectors, de totes matèries, però especialment de Teologia. A Lleida, aquesta lectura, ja molt abans d'ésser oficial — per privilegi del papa Martí V, del 1430 — havia estat concedida per la ciutat, com a lectura lliure però universitària, als franciscans; com a tal l'explicà un any, el 1370-71, Francesc Eiximenis, el famós polígraf.⁹ El 1436, ja privilegiat l'ensenyament, pretenien la càtedra els dominicans, que sempre la disputaren als franciscans, i els religiosos presentats eren mestre Lucas i mestre Quinyoncio; però encara, per aquesta època, això no tenia una especial significació. Més endavant el paper assimilador dels ordes és indubtable. És significatiu que el 1629 el provincial dels franciscans, Miquel Boxeda, i el 1656 i el 1682 el dels mercedaris, s'adrecin als jurats de Girona, a propòsit de qüestions escolars, no pas en llatí, com fou abans d'habitud per part dels ordes religiosos, sinó en castellà. De tota manera, no sembla que aquests ordes fessin d'aquest procedir, llavors, una norma, ni menys una política. Una altra cosa cal pensar de la Companyia.

La Companyia de Jesús adoptà, en efecte, el castellà d'una manera constant, tant en la seva vida interna com en les seves relacions, des del seu establiment a Catalunya a la darrera del segle XVI. Així ens permeten de creure-ho els comptes, la correspondència, etc., que n'hem vist, de les cases de Lleida i de Girona, bé que els actes pròpiament acadèmics continuaren celebrant-los en llatí.¹⁰ A més a més, cal tenir present el paper que la Companyia abassegà ben aviat en la vida docent: gairebé a tot arreu, des del començament del segle XVII, l'ensenyament de la gramàtica, és a dir, del llatí, va passant a mans dels *padres*, mitjançant pactes amb les universitats seculares o llurs administradors municipals. La importància d'això és grandíssima, perquè aquest ensenyament és el pas

9. Vegeu E. SERRA I RÀFOLS, *Una Universidad medieval: El Estudio General de Lérida* (Madrid 1931), 48; i ID., *Fra Francesc Eiximenis, lector a l'Estudi de Lleida*, «Centro Comarcal Leridano», XI (1968), núm. 127, pàg. 15.

10. Documents de la Casa de Lleida, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó; de Girona, a l'Arxiu Històric d'aquesta ciutat, fons del Seminari.

obligat de tots els estudiants, ve a ésser com el nostre batxillerat actual. El mòbil a què obeeïren les universitats degué ésser, no en dubtem, el prestigi de saviesa i d'eficàcia que havia assolit el nou orde, però també el de captar-se la influència de la totpoderosa Companyia a l'Espanya dels Felips. Salamanca, però, que no creia potser necessitar la força ni el prestigi d'altri, s'hi resistí decididament, i, de tota manera, fou vençuda; els jesuïtes establiren dins el recinte de la ciutat sàvia la tossa imponent del Col·legi de San Bartolomé, dit també de la Clerecia, que prengué a la Universitat la crema dels seus deixebles, tots els nois de casa bona...¹¹

Les nostres modestes universitats foren gairebé totes intervingudes pels *padres*; i encara que, passats els primers moments d'entusiasme, hom tractà de desfer-se d'un hoste que resultava incòmode, ja fou massa tard, i els jesuïtes no es mogueren de les universitats catalanes fins a llur supressió per Felip V de Borbó. Un dels pocs centres d'estudis superiors que pogueren encara subsistir — a més, és clar, de la novella Universitat de Cervera — fou el Col·legi de Sant Martí Sacosta, a Girona, col·legi de la Companyia, fins llavors rival de l'Estudi General de la Ciutat, del qual heretà la meitat de les rendes, que d'altra manera havien de passar íntegres a benefici de la ceriverina.

La lectura de gramàtica passa a Lleida als jesuïtes el 1605. Des del 1623, al més tard, els paers tracten de recuperar l'ensenyament segregat de la Universitat, però ja sense resultat, és clar. Llurs protestes, llurs recursos i les avinences temporals són repetits sovint al llarg del segle XVII. Un *Memorial en fet de la causa se aporta en la Real Audiència a relació del magnífich Mossen Hierònim Astor, entre lo ecònomo dels pares de la Companyia de Jesús y lo síndich de la Ciutat de Lleyda*,¹² en aquella data, ens informa dels càrrecs que alleguen contra els jesuïtes els paers de Lleida i de les negatives simples que hi oposen els *padres*. Aquells càrrecs no sempre ens semblaran justificats, però representen l'esperit de la vella escola i ens presenten el nou problema lingüístic de què tractem:

«Dits pares deuen ésser expellits de la lectura de les càtredes de Gramàtica lligen en dita ciutat», diu el síndic, «perquè de dita lectura no resulta profit algú, ni los mestres tenen habilitat per poder aprofitar los estudiants i lligen en castellà i molt sovint los muden; i pretén dita ciutat que l'administració i provisió de dites càtredes toca als pahers de dita ciutat i que dites càtredes se han de llegir dins lo claustre de dita Universitat...»

11. REYNIER, *La Vie Universitaire dans l'ancienne Espagne* (Paris-Toulouse 1902), 171.

12. Sembla un resum d'allegacions més extenses. Arxiu de la Paeria de Lleida, *Diversorum*, núm. 705. En els fragments que transcrivim adoptem l'ortografia actual, tot respectant escrupolosament el lèxic i la construcció originals, no menys vacillants que la grafia.

Nombrosos testimoniatges adduïts ens donen pintorescos detalls i precisions d'aquestes acusacions generals, singularment sobre aquest punt que ara ens interessa, l'ensenyament en castellà, com una novetat a Catalunya. Serà bo, però, que ens referim també a les altres falles que els paers troben en la docència dels ignasians. Les càtedres de gramàtica es proveïen, abans d'arrendar-les perpètuament a la Companyia, pels paers mateixos, «preceint examen de les cinc persones», és a dir, una mena d'oposició davant un tribunal previst estatutàriament i compost de cinc jutges; «dits pahers estan en possessió inmemorial de conduir mestres de gramàtica ab dita forma per tres anys, après deixar-los continuar fins a tant aparegue altra cosa». Des del 1605 és la Companyia qui designa els mestres: «los pares de la Companyia han recusat subir dit examen se faïe en la paheria als mestres de gramàtica... De no subir dit examen se'n ha seguit que han llegit mestres... pares de dita Companyia, que eren repasants de gramàtica, perquè tenen estatut dits pares que després que han oït gramàtica l'han de repassar algun temps i així los fan emplear en legir en Lleida als qui novament deixen de oïr-la». Miquel Fraga, prevere, de cinquanta-quatre anys, testimoni, diu que «ha oït dir en alguns minyons que oïen la gramàtica de dits pares, que alguns pares novicis ensenyaven la gramàtica en dit col·legi i que per no entendre lo que havia de fer, feïe repetir a un o dos estudiants dels més provecetes ans de repetir ell de la lliçó i fet capaç d'ella aleshores ell ho repetie a dits estudiants...» Salavert diu el mateix, «que ha oït dir als estudiants que los mateixos deixebles havien de corretgir al mestre que tenien». Posats a dir, afegirem que hom trobava als mestres novicis defectes potser inesperats: «dits pares de la Companyia ordinàriament posen dits mestres que són de poca edat, lo que és ocasió que los deixebles los perden lo respecte i també perquè ells personalment no els assoten, sinó que los fan assotar per altres».

També són acusats d'innovadors, falta molt greu per a la gent del segle XVII: «los pares de la Companyia han llegit dites aules ab estil diferent del que se havia acostumat legir en dita Universitat. Nadal Font diu dits pares lligen per diferent camí, per quant volent alguns ciutadans de Lleida que ell repetís ad alguns fills seus, ho recusà fer per veure seria gran confusió repetir ell testimoni d'una manera i dits pares d'altra»; «Cada mestre de dits pares de la Companyia ensenya de sa manera la gramàtica del qual resten los deixebles sens tenir notícia dels preceptes d'aquella. Micer Sanou diu ésser veritat lo que diu dit article, perquè ell testimoni quan oí dita gramàtica ab dits pares en l'aula major tingué tres mestres ab un any diferents i cada un d'ells ensenyave ab diferent modo; no lligen los autors que se acostumaven de legir antigament en

dita Universitat,¹³ sinó altres auctors particulars de dita Companyia... En veure que un pare dels que lligen dita gramàtica se aprofitava, los treien i los feien exercitar en facultats majors i en son lloc ne subrogaven altre que no era tan pràctic». Misser J. Salavert diu que «ha oït ell testimoni la gramàtica als dits pares, en l'aula de menor tingué dos mestres diferents, en mitjans altres dos, en majors de tres, dos també diferents...»

Evidentment, no sembla que aquesta rotació de mestres pogués ésser gaire profitosa — bé que modernament ha estat adoptada en certes escoles d'idiomes vius —; de tota manera, no sabem quin seria el nostre judici sobre d'altres novetats, com els autors i mètodes canviats i la joventut dels mestres, si podíem examinar-los de prop. Aleshores, però, en un sistema d'ensenyament anquilosat, resultaven escandalosos i, potser, efectivament nocius. Encara, no cal dubtar que els *padres* esquivaven tota dependència de les autoritats universitàries: «lo rector i catredàtics de dita Universitat han procurat tenir particular cuidado en la ensenyança de dita gramàtica, los quals, llegint-se dins los àmbits de dita Universitat, entraven diverses vegades en dites aules per a oir dits mestres...» Però des que la Companyia prengué l'ensenyament «dits pares han reüsat llegir dita gramàtica dins los àmbits de la Universitat i així no poden lo rector i catredàtics entrar a visitar dits mestres de quant en quant per veure si ensenyen bé». Steve Monclús diu que «essent ell testimoni conceller de la ciutat donaren orde de que los pares anassen a llegir dins lo claustre de l'Estudi i dits pares ho han sempre reüsat. Tenint notícia del sobredit lo rector de la Universitat ajuntà consell ab la forma acostumada i per lo síndic de dit Estudi fou feta una embaixada a la ciutat perquè remediàs lo sobredit i los pahers enviaren a cercar al pare rector de la Companyia... Encare que dit rector de la Companyia prometés a dits pahers de remediari lo sobredit, mai dit rector ha posat en execució dita promesa».

Tot això, que potser és el veritable fons de la qüestió entre els paers i els religiosos — un afer de jurisdicció i de prestigi —¹⁴ només ens interessa per fer veure la posició contradictòria que mou els paers a denunciar l'ús del castellà en l'ensenyament, que d'altra manera no és segur que els preocupés tant. Sobre això, els testimonis ens asseguren que els mestres

13. De la declaració del síndic dels paers resulta que aquests textos tradicionals eren: Terenci, Antoni de Nebrissa, la construcció de Lluís Vives i la sintaxi de Torrella o les Epístoles de Ciceró, la prosòdia de Virgili i *Oficis* de Ciceró.

14. Encara podríem afegir, per destacar el poder il·limitat de la Companyia, com fou ella qui impedí l'establiment a Lleida d'una casa de l'Escola Pia, la creació d'un nadiu de terres lleidatanes, de Peralta de la Sal, dins la diòcesi de Lleida, com Sant Josep de Calassanç. El Col·legi de la Companyia, on era donat l'ensenyament de la gramàtica, era l'edifici més tard anomenat Seminari Vell, que fou molt engrandit i millorat en establir-hi el Col·legi Tridentí, quan Carles III expulsà els jesuïtes. Crec que recentment aquest edifici històric, en lloc avui recòndit, però amb vistes esplèndides, ha estat demolit.

de la Companyia empraven el castellà, però, sobretot, que fins aleshores l'ensenyament era fet regularment en català.

Així ho declaren d'antuvi els paers: «Los mestres de gramàtica han acostumat de repetir sempre les lliçons en català per ésser los estudiants casi tots catalans». Hom no es queixa, en efecte, de preterir el llatí, sinó de substituir el català pel castellà. H. C. diu que «ha tingut estudiants en sa casa que estudiaven la gramàtica ab dits pares los quals deien que amostaven i llegien en llengua castellana, del que tenien gran treball per no entendre los vocables castellans»; «dits pares donaven les composicions en castellà perquè les convertissen los estudiants en llatí, i tenien molt gran dificultat i si no trobaven qui els vertisque lo castellà en català, no acerten a fer la composició»; Salavert diu «quant feie la composició ell ho havie de demanar, la hi vertissen en català». Encara, diuen que n'ha resultat dany material per a la Universitat: «ha causat molt gran perjudici lo llegir dits parés dita gramàtica en castellà, perquè ha molts anys no vénen estudiants en Lleida dels llocs circumveïns a estudiar dita gramàtica y per dit respecte molts naturals de dita ciutat se són anats a altres parts fora ciutat... que veu que no hi ha la meitat dels estudiants hi havie antes que no llegissen dits pares».

Hom pot dubtar una mica de la completa sinceritat d'aquestes queixes; són adduïdes sobretot per a defensar una causa. En serà un indicatiu un fet que, amb malaptesa, presenta Steve Monclús, l'ex-conseller: «ell tenie un estudiant en casa per a son fill i que se'n anà a Güesca per no entendre ni agradar-li lo modo ensenyaven dits pares i per lo mateix respecte mestre Giralt del Rey, sabater, ha enviat a Balaguer dos fills per a estudiar la gramàtica». A Balaguer podien trobar els estudiants lleidatans remei quant a la llengua escolar, però a «Güesca» sembla més difícil!

No era, ben segur, l'ensenyament a les aules de gramàtica l'únic camí per on s'introduïa la llengua cortesana i, aleshores, imperial; potser més eficaços eren d'altres camins que abastarien més fàcilment la imaginació de la joventut universitària: «dits pares de la Companyia no faien fer certàmens en llatí ni exercicis de les regles de gramàtica a dits estudiants, sinó colloquis en castellà de algunes històries i per a decorar aquelles han de menester la major part de l'any i an aqueix temps no studien dits preceptes de gramàtica»; Maçot diu que «quan ell era pàher pujaren a veure un *dialgo* que feien los estudiants de gramàtica en la Seu de Lleida». Un altre diu que «ha vist en moltes ocasions que dits pares de la Companyia feien fer a sos deixebles comèdies en llengua castellana i anaven en carros triumpfals per la ciutat». El teatre castellà, cal no oblidar-ho, fou potser el més eficaç vehicle de la difusió de l'idioma pels nuclis allògens de la monarquia. A Lleida mateix, i per aquells mateixos anys,

les edicions de Lope eren repetides! Es tractava, evidentment, d'un corrent general; el que aquest cas de Lleida posa en evidència és que la Companyia en fou un agent actiu i primerenc; també que la seva acció provocà una certa reacció en un ambient tan adormit com el d'aquell primer quart del segle XVII. I, d'altra banda, el corrent degué ésser més envaïdor i menys resistible com més desperta fos la vida intel·lectual d'un lloc o d'una institució qualsevol.

ELIÉS SERRA I RÀFOLS

Universitat de la Laguna (Tenerife).